

EDUARD KUŠEN
Institut za turizam, Zagreb
eduard.kusen@iztg.hr

Primljeno: 14. 12. 2015.
Prihvaćeno: 14. 12. 2016.

NINA KUŠEN TOMLJANOVIĆ
Slobodna profesija, Zagreb
nina.kusen.tomljanovic@gmail.com

VARAŽDINSKE TOPLICE, UPORIŠTE RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

U kontekstu opće fenomenologije turizma i posebnosti zdravstvenog turizma te 2000 godina korištenja sumporne termo-mineralne vode kao prirodnog ljekovitog činitelja s područja Varaždinske županije, autori u ovom radu objašnjavaju i potvrđuju već ustaljenu predodžbu o velikoj važnosti Varaždinskih Toplica za razvoj hrvatskog zdravstvenog turizma, osobito u Varaždinskoj županiji.

UVOD

U potrazi za dugoročnom projekcijom ukupnog razvoja turizma Varaždinske županije, razvoju zdravstvenog turizma valja posvetiti posebnu pozornost, osobito s gledišta temeljnih i drugih turističkih resursa koji uvjetuju razvoj ove vrste turizma u županiji.

Već je 1997. godine, prvim dokumentom dugoročnog razvoja turizma Varaždinske županije,¹ ova turistička destinacija pozicionirana kao „cjelogodišnja zdravstveno-rekreativna i gradsko-kulturna destinacija“, pri čemu je jedan od tri pola razvoja imenovan kao *zdravlje i oporavak*. I najnoviji relevantni izvori, kao što su *Strategija razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.*,² iz 2015. godine, te

¹ Valja naglasiti da postoji serija strateških marketinških planova hrvatskih županija, koji su krajem devedesetih godina prošlog stoljeća i početkom ovog stoljeća uz marketinške komponente sadržavali i razvojnu komponentu kao osnovicu marketinške. U tom paketu takav je plan izrađen i za Varaždinsku županiju: „Strateški marketinški plan turizma Varaždinske županije“, Institut za turizam, Zagreb, 1997., 57.

² „Strategija razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.“, Institut za turizam, Zagreb, 2015., 57.

dvije knjige koje tragaju za identitetom Varaždinske županije, *Let iznad vremena*³ i *Leteći vremeplov*,⁴ obje iz 2013. godine, ostaju na istom tematskom tragu i orijentaciji glede *zdravlja, odmora i oporavka*. Spomenuta strategija pozicionira *zdravstveni turizam* odmah iza kulturnog turizma, a prije turizma prirodne baštine.

Slika 1. Trokut pozicioniranja Varaždinske županije kao turističke destinacije (1997.)
Izvor: Strateški marketinški plan turizma Varaždinske županije, Institut za turizam, Zagreb, 1997., 57.

Varaždinske Toplice, termalno kupalište, zatim prirodno termo-mineralno lječilište, danas Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju, služile su gotovo dva milenija odmoru, oporavku, ozdravljivanju i uživanju svojih posjetitelja.⁵ One su u toj sferi toliko dominantne da u cijelosti zasjenjuju eventualne druge potencijale zdravstvenog turizma u županiji. Tu je koncentrirana povijest korištenja jednog značajnog termo-mineralnog vrela, koja se još uvijek iščitava u arheološkim nalazima, u pisanim dokumentima, u očuvanim povijesnim građevinama, ali i u recentnoj topličkoj ponudi, koja uključuje prirodne ljekovite činitelje, objekte, infrastrukturu, opremu, kadrove, znanja i iskustvo te ugledni

³ „Let iznad vremena – na crti epoha Varaždinske županije“, ur. Milan SIVAČKI, Varaždinska županija, Varaždin, 2013.

⁴ „Leteći vremeplov – identitetske osnove u krojenju brenda Varaždinske županije“, ur. Elizabeta DOLENEC i Iva JANEŽIĆ, Varaždinska županija i TZ Varaždinske županije, Varaždin, 2013.

⁵ Za ilustraciju kompleksnog ozračja koje se provlačilo u Varaždinskim Toplicama, od rimskih vremena do današnjih dana, može poslužiti izlaganje: Eduard KUŠEN i Nina KUŠEN TOMLJANOVIĆ, „Aquae Iasae na razmeđu zdravstvenog i kulturnog turizma“, Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, br. 26., gl. urednik Stjepan Damjanović, Zagreb - Varaždin, 2015., str. 73 - 92.

status istinskog lječilišnog mjesta.⁶ Stoga ne može biti dvojbe da će lječilišno mjesto i zdravstveno-turistička destinacija Varaždinske Toplice, sa svojom Specijalnom bolnicom, i dalje biti ključno uporište razvoja turizma Varaždinske županije. Drugo je pitanje koji i kakvi rezultati stručnih i znanstvenih istraživanja stoje na raspolaganju onima koji će navedena strateška opredjeljenja trebati pretočiti u konkretni razvoj turizma županije.

Za daljnji razvoj zdravstvenog turizma pitanja je mnogo. U posljednjih pedesetak godina zbile su se brojne promjene. S jedne strane, napredak medicine i otkriće novih lijekova gotovo su potpuno istisnuli *liječenje bolesti* prirodnim ljekovitim činiteljima, dotle se s druge strane ubrzano razvijala potražnja „nebolesnih“ osoba za modalitetima *održanja i unapređenja njihova fizičkog, mentalnog i duhovnog zdravlja*. Za ovakvu potražnju operativni sustav zdravstvene zaštite nije bio osposobljen, bez obzira na moguće izvore plaćanja takvih usluga. Stihijski su se javljala različita rješenja za zadovoljavanje takve potražnje, u početku u pravilu improvizacije. Neki su se novi „proizvodi“ na takvom tržištu brže profilirali, primjerice wellness, fitness, hagioterapija, aromaterapija i brojni drugi. Ipak, s kraja milenija ponovno jača zanimanje za korištenje prirodnih ljekovitih činitelja, ovaj put u sklopu turističke ponude.

Akademija medicinskih znanosti Hrvatske nije mogla ignorirati ove promjene pa je njezin Kolegij javnog zdravstva 1994. godine oformio Odbor za zdravstveni turizam, koji 2000. godine mijenja ime u Odbor za zdravstveni turizam i prirodne ljekovite činitelje, a danas djeluje pod nazivom Odbor za zdravstveni turizam i lječilišnu medicinu,⁷ međutim, i nakon 20 godina primarno ostaje *odbor za zdravstveni turizam*. Sastav Odbora uvijek je bio interdisciplinaran, činili su ga znanstvenici i stručnjaci vrlo različitih funkcionalnih profila, ne samo medicinskih. Odbor je u posljednjih petnaest godina bio nositelj i organizator brojnih znanstvenih skupova, koje je pratilo tiskanje pripadajućih *knjiga izlaganja*. Tu su prikupljeni i prikazani brojni rezultati ovih istraživanja, poglavito o *zdravstvenom turizmu i prirodnim ljekovitim činiteljima*, s brojnim definicijama i klasifikacijama. I ovaj se rad oslanja na stručne i znanstvene rezultate djelovanja Odbora, poglavito na brojne tekstove koje je objavila Akademija medicinskih znanosti Hrvatske.

Osim Akademije, pitanjem zdravstvenog turizma, osobito njegovim normativnim rješenjem, godine 2002. počelo se baviti Ministarstvo turizma RH u suradnji s Ministarstvom zdravstva RH, Institutom za turizam i Hrvatskom gos-

---

⁶ Prije petnaestak godina za potrebe daljnjeg razvoja Varaždinskih Toplica i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju izrađena je posebna studija: Eduard KUŠEN i sur., „Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice Varaždinske Toplice“, Institut za turizam, Zagreb, 1997.

⁷ V. d. predsjednika Odbora za zdravstveni turizam i lječilišni turizam objavio je nekoliko publikacija o njegovu radu, pri čemu se ovdje izdvaja: Goran IVANIŠEVIĆ, *Zdravstveni turizam i Akademija medicinskih znanosti Hrvatske*, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2013.

podarskom komorom. Osnovan je interdisciplinarni radni tim koji se upoznao s tadašnjim uslugama zdravstvenog turizma u Hrvatskoj i nekim susjednim zemljama. Iduće je, 2003. godine, u Ministarstvu turizma dovršena *Znanstveno-stručna podloga za izradu propisa o zdravstvenom turizmu*,⁸ sve uz koordinaciju Instituta za turizam. Ova Podloga bila je u suglasju sa spomenutim stavovima Odbora za zdravstveni turizam Akademije medicinskih znanosti Hrvatske.

Ipak, u izradi planskih i drugih javnih dokumenata kojima se regulira budućnost zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, od 2012. godine dolazi do određenog odstupanja od navedene prakse. *Razvojni i funkcionalni pristup* i koncept, koje je Odbor njegovao prema zdravstvenom turizmu i koje su podupirala oba ministarstva, u novim su dokumentima zamijenjeni *marketinškim* pojednostavljivanjem njegove ranije funkcionalne strukture. Naime, u njima se *zdravstvenim turizmom* proglašavaju sve vrste i oblici turizama koji se mogu dovesti u vezu s riječju *zdravlje*, pa čak i *medicinski turizam*.⁹ Tako sintagma „zdravstveni turizam“ postaje zajednički viši rod, *genus proximum*, te nestaje kao zasebna vrsta jer su joj oduzeta ranije stečena posebna obilježja, *differentia specifica*, oblikovana u Odboru i u oba ministarstva. Takvo kritičko rješenje moglo je biti doneseno samo u slučaju dubinskog nepoznavanja i razumijevanja zdravstvenog turizma. Takav stav ne mora biti koban za stratešku razinu odluka, ali problem će se zasigurno pojaviti kasnije, na provedbenoj razini, koja iziskuje stručnu disciplinu, funkcionalnu utemeljenost i dubinsko razumijevanje razvojnog postupka koji treba uslijediti.

Potkraj ovog turbulentnog razdoblja sve se češće koristi sintagma „industrija zdravlja“, koja neformalno objedinjava sve usluge i „proizvode“ vezane uz zdravlje, što zaslužuje veliku pozornost i pohvalu, međutim, valja naglasiti da *industrija zdravlja* i *zdravstveni turizam* ipak nisu isto.

CILJ RADA I NAČIN IZRADE

Cilj je ovog rada da pridonese razvoju zdravstvenog turizma Varaždinske županije, poglavito u dijelu implementacije već usvojenih strateških opredjeljenja. U prvom redu da pregledno predstavi teme koje je nužno poznavati u fazi implementacije. Razvijanje zdravstvenog turizma traži specifična *interdisciplinarna znanja* jer on predstavlja *područje suradnje turizma i medicine*.¹⁰ Stoga je potrebno,

⁸ Konačnu verziju studije Znanstveno-stručna podloga za izradu propisa o zdravstvenom turizmu stručni tim predao je Ministarstvu turizma 2003. godine kao: Eduard KUŠEN i sur., „Znanstveno-stručna podloga za izradu propisa o zdravstvenom turizmu“, Ministarstvo turizma RH, Zagreb, 2013.

⁹ Rasprava o različitosti zdravstvenog i medicinskog turizma počela je već 2010. godine, što je rezultiralo objavom stručno-znanstvenog rada: Eduard KUŠEN, „Positioning medical tourism in the broader framework of health tourism“, *Tourism*, Vol. 59 N° 1, 2011, 95-99.

¹⁰ Berislav SKUPNJAK, „Izglednost razvitka i konceptualno-organizacijski okvir zdravstvenog turizma u nas“, *Opatija promotor zdravstvenog turizma*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog

prvo, prikazati osnovne značajke globalnog *turističkog sustava* u koji se implementira specifični sustav *zdravstvenog turizma*, zatim za turističku destinaciju Varaždinske Toplice utvrditi njene ključne zdravstveno-turističke potencijale, a za područje Varaždinske županije identificirati i vrednovati ostale prirodne ljekovite činitelje izvan zdravstveno-turističke destinacije Varaždinske Toplice.

Za prve tri navedene teme poglavito su korišteni objavljeni dostupni relevantni pregledni izvori, s tim da je posljednja tema dopunjena spoznajama iz autorске recenzentske analize Nacrta strategije razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.¹¹ U skladu s tim rad je strukturiran u četiri dijela po temama, osnove turizma i turistički sustav, podsustav zdravstvenog turizma, turistička destinacija Varaždinske Toplice te ključni prirodni ljekoviti činitelji Varaždinske županije.

OSNOVE TURIZMA I TURISTIČKI SUSTAV

S obzirom na odabir motrišta, turizam pokazuje brojna i različita lica. Može li se pritom uopće steći univerzalna slika turizma, slika viđena s nekog sintetiziranog motrišta teorijske univerzalnosti, izvan brojnih struka koje svojataju turizam? Samo djelomično. Objedinjavanjem brojnih i raznorodnih istraživanja fenomena turizma te njihovom kritičkom analizom i sintezom oblikovana je fenomenologija turizma, bez čijeg poznavanja nije moguće kreirati racionalan razvoj turizma. Nažalost, dostupno je malo takvih radova, a ni oni nisu savršeni.

Za potrebe ovog rada uglavnom su korištena dva takva izvora, znanstvena knjiga *Turistička atrakcijska osnova*¹² i članak *Sustav turističkih atrakcija*.¹³ To su dva pregledna rada koja su sintetizirala pretežiti dio dostupnih izvora na ovu temu.

Turistički sustav

Radi razumijevanja cjelokupne fenomenologije turizma uvodno je odabran *Turistički sustav* Milla i Morrisona iz 1985. godine. Na slici 2. prikazano je kolo s dva para ukriženih polova koji čine turistički sustav: *turistička destinacija, marketing, tržište i putovanje*. Njih međusobno povezuju: *prodaja putovanja, usmjerenost na tržište, kupnja putovanja (kao proizvoda) i oblikovanje turističke potražnje*. To je vrzino kolo, kotač zamašnjak sa svojom unutarnjom energijom koja održava svjetski turistički sustav.¹⁴

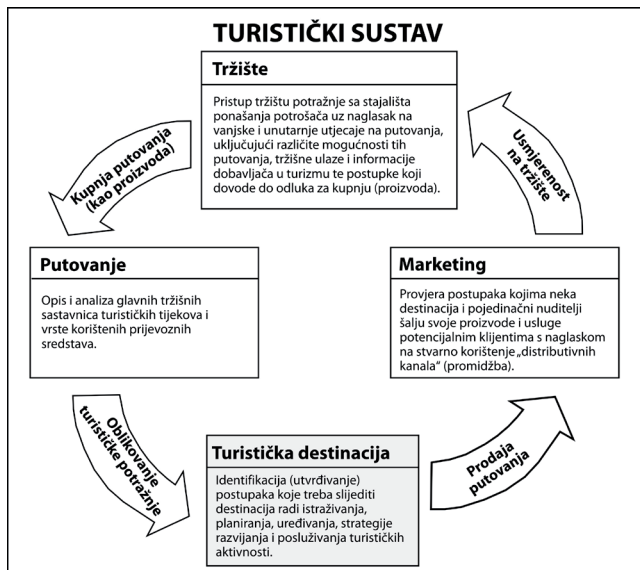
skupa održanog 13.-15. studenoga 1996. u Opatiji, Hotelijerski fakultet, ur. Igor ROŽANIĆ, Opatija, 1996., 321-334.

¹¹ Eduard KUŠEN „Recenzija Nacrta strategije razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.“, interni dokument, Institut za turizam, Zagreb, 2015.

¹² Eduard KUŠEN, *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb, 2002.

¹³ Eduard KUŠEN, „Sustav turističkih atrakcija“, *Turizam*, 2010. vol. 58, br. 4, str. 443-458.

¹⁴ Robert Christie MILL i Alastair M. MORRISON, *The tourism system*, Prentice Hall, New Jersey, 1985.

Slika 2. Turistički sustav Milla i Morrisona, Izvor: Mill, R. C. i Morrison, A. M., The tourism system, Prentice Hall, New Jersey, 1985., str. 18.

Turistička destinacija

Turistička destinacija je najsloženiji od četiri dijela prikazanog turističkog sustava, što je osobito važno za Hrvatsku, koja je poglavito receptivna zemlja, kao i za Varaždinsku županiju, pa je stoga u turističkom sustavu upravo *turističkoj destinaciji* potrebno posvetiti najveću pozornost. Tu su smještene turističke atrakcije zbog kojih turisti i posjećuju upravo tu turističku destinaciju. U *osnovnoj turističkoj* destinaciji odvija se istinski turistički metabolizam. Tu se oblikuje turistička ponuda, koja se sastoji od tri vrste činitelja, atraktivnih, komunikativnih i receptivnih. Područja bez turističkih privlačnosti (atraktivni činitelji) ne mogu razvijati turističku ponudu ni turizam općenito. Ako nije osigurana komunikacija (dobra prometna povezanost) između tržišta i turističke destinacije, odnosno pojedinih turističkih atrakcija (komunikativni činitelji), turistička ponuda nije cjelovita, kao ni u slučaju kada u turističkoj destinaciji ne postoji odgovarajuća ugostiteljska ili druga turistička ponuda (receptivni činitelj).

Turistički resursi

U turističkoj destinaciji smješteni su svi turistički resursi o kojima ovisi optimalna struktura turističkog destinacijskog proizvoda. Oni su u nastavku pre-

gledno i funkcionalno podijeljeni u tri osnovne skupine, na *temeljne* turističke resurse (potencijalne i realne turističke atrakcije), *ostale izravne* turističke resurse te *neizravne* turističke resurse. Struktura turističkih resursa detaljnije je prikazana u tablici 1.

Tablica 1. Prilog funkcionalnoj klasifikaciji turističkih resursa
Izvor: Kušen, E., Sustav turističkih atrakcija, 2010., n. dj. 447.

A. TEMELJNI TURISTIČKI RESURSI (TURISTIČKA RESURSNA OSNOVA)

1. Potencijalne turističke atrakcije
2. Realne turističke atrakcije.

B. OSTALI IZRAVNI TURISTIČKI RESURSI

1. Turističko-ugostiteljski objekti
2. Prateći turistički sadržaji
3. Turistički kadrovi
4. Prihod od turizma
5. Planirane (rezervirane) turističke zone
6. Turistička mjesta
7. Turističke destinacije
8. Turističke agencije
9. Turistička organiziranost (turističke zajednice i sl.)
10. Turističke informacije i promidžbeni materijali
11. Sustav turističkog informiranja
12. Turistička educiranost lokalnog stanovništva
13. Turistička atraktivnost susjednih destinacija.

C. NEIZRAVNI TURISTIČKI RESURSI

1. Očuvan okoliš
2. Geoprometni položaj
3. Prometna povezanost
4. Razina općeg obrazovanja stanovništva
5. Financijski potencijal
6. Komunalna infrastruktura i objekti društvenog standarda
7. Kvaliteta prostorne organizacije
8. Oblikovanje objekata, vanjskog uređenja i zelenih površina
9. Mirnodopsko stanje i politička stabilnost
10. Ostali resursi.

Turističke atrakcije, potencijalne i realne

Inicijalno, turističke privlačnosti presudne su za razvoj turizma u nekoj turističkoj destinaciji. Osobito valja naglasiti da su za razvoj turizma podjednako važne sve turističke atrakcije, bile one *realne* (turistički dostupne) ili samo *potencijalne*, kojima tek treba osigurati „turističku dostupnost“. Naime, u recentnoj teoriji i praksi kao *turističke atrakcije* uglavnom se imenuju samo realne turističke atrakcije, tj. one koje su turistički dostupne i već prisutne na turističkom tržištu, dok se potencijalne turističke atrakcije imenuju kao *turistički resursi*. Tako se ove potonje gube među brojnim drugim turističkim resursima koji nemaju svojstva turističke privlačnosti. O potencijalnim turističkim atrakcijama zna se malo ili nimalo. One se ne evidentiraju, ne vrednuju i ne stavljaju pod posebnu zaštitu pa se stoga ne mogu ni djelotvorno štititi od degradacije i uništenja. O njima se ne vodi odgovarajuća dokumentacija, primjerice *katastar i atlas turističkih atrakcija*. Takav odnos prema potencijalnim turističkim atrakcijama nije slučajan i tome ima više uzroka. Osim toga time se onemogućava racionalno *razvojno planiranje* turizma i djelotvorna zaštita potencijalnih turističkih atrakcija. Bez funkcionalne klasifikacije turističkih atrakcija, potencijalnih i realnih, nemoguće je pristupiti rješavanju ovog problema.

Prvi model spomenute *osnovne funkcionalne klasifikacije turističkih atrakcija* oblikovan je nakon pet godina istraživanja ovog fenomena (1997.-2002.), koji je potom još desetak godina testiran u praksi (2003.-2014.) te nakon manjih dopuna pripremljen za tiskanje u ovom radu (Slika 3.).

Spomenuta klasifikacija turističkih atrakcija naglašeno je funkcionalna, jer njena struktura odražava ključne zakonitosti koje vladaju među pojedinim vrstama i podvrstama turističkih atrakcija, a osim podjele na prirodne i stvorene, sadrži distinkciju na izvorne i dorađene, dokoličarske i nedokoličarske te materijalne i nematerijalne. Novost u odnosu na izvornu klasifikaciju iz 2002. godine izostavljanje je pripadajućih motiva/aktivnosti i uvođenje „linkova“ između pojedinih vrsta osnovnih vrsta turističkih atrakcija. To su tri skupine *osnovnih vrsta* na koje se protežu veze sa *zaštićenom prirodnom baštinom* (6), *sa zaštićenom kulturno-povijesnom baštinom* (7) te s *turističkim stazama, putovima, cestama i rutama* (14).

Osnovna klasifikacija turističkih motiva/aktivnosti

Svaku vrstu turizma funkcionalno određuje više činitelja, osobito turistički *motivi i aktivnosti* te potencijalne i realne turističke atrakcije odnosno drugi resursi. Stoga valja upoznati ključne značajke pojedinih vrsta *turističkih motiva i turističkih aktivnosti*. Tablica 2. sadrži klasifikaciju turističkih motiva i aktivnosti u koje se ovdje uvode i nedokoličarski motivi, što je u skladu s prihvaćenom

LINKOVI	Šifra	OSNOVNE VRSTE TURISTIČKIH ATRAKCIJA	GRUPE ATRAKCIJA
	1.	GEOLOŠKE ZNAČAJKE PROSTORA	PRIRODNE IZVORNE PRETEŽITO DOKOLIČARSKE MATERIALNE
	2.	KLIMA	
	3.	VODA	
	4.	BILJNI SVIJET	
	5.	ŽIVOTINJSKI SVIJET	
	6.	ZAŠTIĆENA PRIRODNA BAŠTINA	
	7.	ZAŠTIĆENA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA	STVORENE DORABENE MATERIALNE
	8.	KULTURA ŽIVOTA I RADA	
	9.	ZNAMENITE OSOBE I POVIJESNI DOGAĐAJI	
	10.	MANIFESTACIJE	MATERIALNE NEMATERIALNE ND*
	11.	KULTURNE I VJERSKE USTANOVE	
	12.	PRIRODNA LJEČILIŠTA	
	13.	SPORTSKO-REKREACIJSKE GRAĐEVINE I TERENI	
	14.	TURISTIČKE STAZE, PUTOVI, CESTE I RUTE	
	15.	ATRAKCIJE ZBOG ATRAKCIJA	
	16.	TURISTIČKE PARAATRAKCIJE	

* NEDOKOLIČARSKE

Slika 3. Nova verzija Osnovne funkcionalne klasifikacije turističkih atrakcija, 2015.
(Autor: Kušen, E.). Izvor: Kušen, E., Turistička atrakcijska osnova, 2002., n. dj. 62.

Klasifikacijom međunarodnih posjetitelja (OECD, 1992.)¹⁵ jer ona, među ostalim, također obuhvaća nedokoličarske turističke motive (poslovna i stručna putovanja, studij, liječenje i slično).

Tablica 2. Prilog osnovnoj klasifikaciji turističkih motiva/aktivnosti
Izvor: Kušen E., Sustav turističkih atrakcija, Turizam, n, dj. 448.

A. DOKOLIČARSKI MOTIVI/AKTIVNOSTI

1. Odmor i oporavak
2. Sportska rekreacija
3. Dokoličarska edukacija
4. Užitak i zabava

¹⁵ Tourism policy and international tourism in OECD member countries, OECD, Pariz, 1992., 194.

B. NEDOKOLIČARSKI MOTIVI/AKTIVNOSTI

1. Poslovna putovanja
2. Liječenje
3. Profesionalna edukacija
4. Uvjeti putovanja
5. Druge obveze

Turisti, dnevni posjetitelji i turizam

U vezi s primjenom spomenute Klasifikacije međunarodnih posjetitelja, skreće se pozornost na nesporazume koji mogu nastati zbog netočne interpretacije riječi *turist*, *dnevni posjetitelj* i *turizam*:

- *Turisti* su posjetitelji koji izvan uobičajene sredine borave dulje od 24 sata.
- *Dnevni posjetitelji* su posjetitelji koji izvan uobičajene sredine borave manje od 24 sata.
- *Turizam* obuhvaća turističke aktivnosti turista i dnevnih posjetitelja.

Ovdje je naveden minimum značajki globalnog turizma, nužnih za obrazloženje posebnosti zdravstvenog turizma.

PODSUSTAV ZDRAVSTVENOG TURIZMA

Zdravlje je najstariji i najjači motiv turističkih kretanja¹⁶ pa se gotovo cjelokupni turizam može smatrati zdravstvenim turizmom u najširem smislu.¹⁷ Zdravstveni turizam u užem smislu ili samo zdravstveni turizam, tako rado ponavljana sintagma, nije do kraja stručno ni pravno određen. U slobodnoj svakodnevnoj interpretaciji, ali i u stručnoj praksi turizma i medicine, zdravstveni se turizam locira u vrlo široko područje turizma, od wellness-turizma do bolničkog turizma, od hotelijerskih i ugostiteljskih tvrtki do zdravstvenih ustanova koje pružaju zdravstveno-turističke usluge. Nisu međusobno razgraničeni pojmovi *zdravstveni turizam*, *lječilišni turizam*, *medicinski turizam* i *bolnički turizam*. Malobrojni su znanstveni i stručni radovi koji istražuju resurse i motive na kojima se zasniva

---

¹⁶ Tomislav HITREC, „Zdravlje kao trajna odrednica i razvojna šansa hrvatskog turizma“, *Zdravlje i turizam*, Hrvatsko kardiološko društvo, Turistička zajednica Splitsko-dalmatinske županije, ur. Dinko MIRIĆ i Darko VLAHOVIĆ, Split/Hvar, 1998., 17-27.

¹⁷ Eduard KUŠEN, Zoran KLARIĆ, „Resursna osnova zdravstvenog turizma“, *Opatija promotor zdravstvenog turizma*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 13.-15. studenoga 1996. u Opatiji, Hotelijerski fakultet, ur. Igor ROŽANIĆ, Opatija, 1996. 233-244.

zdravstveni turizam, kao i potrebne značajke turističkih proizvoda što ih nudi zdravstveni turizam.¹⁸

Ovaj rad inzistira na funkcionalnom određenju zdravstvenog turizma, a ne na političkom i marketinškom konsenzusu. Budući da bi zdravstvenom turizmu temeljno ishodište trebalo biti *zdravlje*, bilo bi dobro prisjetiti se što je to uopće zdravlje s obzirom na to da je *očuvanje i unapređenje zdravlja* osnovni cilj i svrha zdravstvenog turizma. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) još je daleke 1948. godine definirala zdravlje: *Zdravlje nije samo odsutnost bolesti i iznemoglosti već isto tako opće fizičko, mentalno i socijalno blagostanje*. U praksi sve se više odustaje od dijela ove definicije koji se odnosi na socijalno blagostanje i zamjenjuje *duhovnim blagostanjem* pa se tako inzistira na holistički shvaćenom zdravlju, koje podjednaku pozornost poklanja mentalnom i duhovnom zdravlju kao i fizičkom zdravlju te promiče njihovu međuovisnost. Takva zadaća zdravstvenog turizma nailazi na mnoge ideološke i tehničke prepreke, osobito u domeni znanstvenih i stručnih istraživanja, zdravstvene prakse te specijalističkog obrazovanja. Medicina je uglavnom zaokupljena izgubljenim fizičkim zdravljem, dakle bolešću i njenim liječenjem, a kod preventive je orijentirana na zarazne, u novije vrijeme na krvožilne i zloćudne bolesti. Glede mentalnog zdravlja situacija je puno teža. O duhovnom zdravlju uglavnom se brinu različite vjerske konfesije i brojni samozvanci, dakako, na svoj pretežito kontraproduktivan način.¹⁹

Medicus curat – natura sanat! (Liječnik liječi, a priroda ozdravljuje!) - latinska je izreka koja podsjeća na važnost *prirode* u procesu očuvanja zdravlja i svraća pozornost na prirodne ljekovite činitelje, razasute samo po određenim dijelovima prostora. Nažalost, prirodni ljekoviti činitelji su u liječenju, nakon otkrića novih vrlo djelotvornih i relativno jeftinih lijekova, izgubili gotovo svaku važnost za korištenje u suvremenoj medicini.

T. Dürrigl,²⁰ hrvatski medicinski autoritet, u Uvodnoj riječi knjizi *Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj* (2000.), posebno skreće pozornost na prirodne ljekovite činitelje. Tekst je programski toliko indikativan da se gotovo može smatrati svojevrsnim manifestom zdravstvenog turizma (Okvir 1.)

---

¹⁸ Značajniji pregledni rad na temu zdravstvenog turizma objavljen je kao poglavlje u znanstvenoj knjizi: Eduard KUŠEN, „Zdravstveni turizam“, *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, ur. Sanda ČORAK i Vesna MIKAČIĆ, Institut za turizam, Zagreb, 2006., 215-238.

¹⁹ Eduard KUŠEN, „Zdravstveni turizam“, *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, n. dj. 221.

²⁰ Uvodna riječ T. Dürrigla na skupu u Zagrebu daleko je prerasla svoju zadaću i postala ključni okvir za promišljanje zdravstvenog turizma i važnosti prirodnih ljekovitih činitelja te gotovo poprimila važnost i značenje manifesta: Theodor DÜRRIGL, „Uvodna riječ“, *Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj*, Knjiga izlaganja sa znanstvenog skupa održanog 20. siječnja 2000. godine u Zagrebu, Akademija medicinskih znanosti, ur. Goran IVANIŠEVIĆ, Zagreb, 7-8.

„Mjesto i uloga prirodnih ljekovitih činitelja u humanoj medicinskoj terapiji bili su u tijeku vremena označeni često upravo drastičnim promjenama mišljenja, prosudbi i ocjena o njihovoj vrijednosti i učinkovitosti. Od antičkog doba, kad se djelovanje termomineralne vode pripisivalo utjecaju bogova pri izvoru, preko nedavnih stoljeća kad su pojedina izvorišta nazivana imenima nekih svetaca, sve do 'suvremene' ere nakon Drugoga svjetskog rata, kada je u medicini odjednom počelo vrijediti samo ono što se eksperimentalno može ponoviti i statistički dokazati, proteže se golema sinusoida pohvalnih i poraznih nazora o potrebi, opravdanosti ili pak suvišnosti balneoterapije, talasoterapije, a isto tako i klimatoterapije. Glavni su prigovori znanstvenika bili nemogućnost preciznog doziranja prirodnih ljekovitih činitelja, nedovoljno jasne indikacije i manjkave znanstvene metode primjene i praćenja rezultata takvog načina liječenja. U najnovije vrijeme sinusoida se opet penje zahvaljujući pojavi nove grane ljudske djelatnosti, naime, **zdravstvenog turizma**. Odmah se uočilo da prirodni ljekoviti činitelji ovdje nalaze svoje puno opravdanje jer se ne može mimoići činjenica kako su i davna i nedavna iskustva pokazala da termomineralna i morska voda i klimatski faktori mogu, u određenim uvjetima, znatno pripomoći poboljšanju općeg stanja čovječjeg organizma, kako s obzirom na očuvanje i jačanje zdravlja, tako i s obzirom na brži oporavak nakon određenih bolesti i ozljeda. A spomenuti uvjeti obuhvaćaju medicinske atribute (analiza i redovita kontrola ljekovite vode i okolnog zraka, odgovarajuće ustanove i oprema te školovani kadrovi) i turističke atribute (smještaj gosta, rehabilitanta ili bolesnika, ishrana, ponude dnevnog režima tijekom boravka, razonoda, sport itd.).“

Programski pristup zdravstvenom turizmu T. Dürriгла.

Izvor: Dürriгла, T., Uvodna riječ, Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj, n. dj. 7-8.

Prirodni ljekoviti činitelji ne nalaze se u mjestu stanovanja turista i dnevnih posjetitelja. Da bi ih koristili, oni moraju otputovati u odgovarajuću zdravstveno-turističku destinaciju i pripadajuće lječilišno mjesto i na taj način sudjelovati u turističkim kretanjima i aktivnostima. Stoga je upravo ta činjenica presudna za razvoj zdravstvenog turizma u određenoj zdravstveno-turističkoj destinaciji. Postoji više vrsta prirodnih ljekovitih činitelja. Oni utječu na strukturu zdravstveno-turističkog proizvoda turističke destinacije i određuju koji se tipovi zdravstvenog turizma mogu u njoj razviti.

Prirodni ljekoviti činitelji dijelovi su jedinstvenog sustava turističkih atrakcija (temeljni turistički resursi), koji povoljno djeluju na očuvanje i unapređenje zdravlja te poboljšanje vrsnoće života. Naslanjaju se na Osnovnu funkcionalnu klasifikaciju turističkih atrakcija²¹ u sljedećim atrakcijskim vrstama: (1) geološke značajke prostora, (2) klima, (3) voda, (4) biljni svijet (Tablica 3.).

---

²¹ Eduard KUŠEN, „Zdravstveni turizam“, *Turizam*, vol. 50, br. 2, 2002., 177-190.

Tablica 3. Prilog funkcionalnoj klasifikaciji prirodnih ljekovitih činitelja.
Izvor: Kušen, E., Zdravstveni turizam, 2002., n. dj.183.

A. GEOLOŠKE TVOREVINE

1. Planine
2. Krške špilje
3. Rudnici
4. Ljekoviti pijesci
5. Ljekoviti plinovi

B. KLIMA

1. Komponente
  - Insolacija
  - Temperatura
  - Vlaga
  - Strujanje zraka
  - Sezonske promjene
2. Ljekovita klima
  - Mediteranska klima
  - Planinska klima
  - Određena mikroklima (K-BKP)*

C. VODA

1. More
2. Druge ljekovite vode
  - Termalne vode
  - Termo-mineralne vode
  - Mineralne vode
3. Ljekovita blata
4. Kopneni peloidi
5. Morski peloidi (limani)
6. Ljekovita nafta

D. BILJNI SVIJET

1. Šume
2. Eterično bilje
3. Alge
4. Plijesni

E. ŽIVOTINJSKI SVIJET

1. Konji

F. KNEIPOVI POSTUPCI

*Napomena: K-BKP, Klimatski-bioklimatski prikaz značajki mikroklimе pojedinog lječilišnog turističkog mjesta, s proračunom razdoblja ugodnosti, po mjesecima i dobi dana (Autor: Pleško. N. 2001.)²²

Kod pripreme spomenute Znanstveno-stručne podloge za izradu propisa o zdravstvenom turizmu za potrebe Ministarstva turizma i Ministarstva zdravstva analizirana je bila situacija u Hrvatskoj, ali i u nekim susjednim zemljama. Valja izdvojiti primjer Abano Termi u Italiji, koje su razvile novi model zdravstvenog turizma u kojem su sve usluge organizirane na tržišnoj osnovi u zdravstveno-turističkim objektima (hotelima), u *privatnom vlasništvu* (u njih 80-ak), u kojima je u prizemlju i nižim etažama organizirano korištenje termo-mineralne vode,

---

²² Nada PLEŠKO i sur., „Bioklimatske pretpostavke zdravstvenog turizma“, *Zdravstveni turizam u Hrvatskoj*, Knjiga izlaganja sa znanstvenog skupa održanog 7. - 9. rujna 2001. u Velom Lošinj, ur. Goran IVANIŠEVIĆ, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2001., 21-32.

peloida i pratećih sadržaja uz pomoć zdravstvenog osoblja i uz liječnički nadzor, a u gornjim katovima pružaju se usluge smještaja i prehrane. Pritom se standard svih usluga razlikuje prema kategorizaciji, od 3 do 5 zvjezdica. U kategoriji 5 zvjezdica sve su usluge na razini wellnessa. Sve kategorije usluga plaćaju pojedinci ili društva zdravstvenog osiguranja. Privatni vlasnik dužan je zaposliti zdravstveno osoblje sa zakonski propisanim kvalifikacijama, primjerice liječnike s medicinskim fakultetom, a radni prostor urediti i opremiti prema posebnim propisima. Razvojem grada s okolicom, kao zdravstveno-turističkom destinacijom, upravlja gradonačelnik. Dobra iskustva Abano Termi su 2000. godine poslužila kao model za izmjenu talijanskog zakona koji regulira ovo pitanje, jer je njihov javni sektor za ovo područje bio u dubokoj krizi.

Osim toga, u okviru ovih istraživanja, za potrebe izrade Podloge, na hrvatski je jezik s njemačkog preveden *Pojmovnik - standarda kvalitete za predikatizaciju lječilišta, odmarališta i ljekovitih vrela*. Ova publikacija rezultat je stogodišnje aktivnosti udruga njemačkih toplica. Prvo izdanje stupilo je na snagu 1937. godine, a ovo je 11. izdanje iz 1998. godine.²³ To je primjer donošenja i korištenja normi koje određuju kvalitete zdravstveno-turističkih usluga u Njemačkoj, a koje nisu državni propisi već cehovska pravila ponašanja koje donosi Opća njemačka udruga toplica.

Iz navedenih istraživanja proizašlo je sljedeće određenje zdravstvenog turizma: *zdravstveni turizam je vrsta složene gospodarske aktivnosti u kojoj bitno mjesto zauzima stručno i kontrolirano korištenje prirodnih ljekovitih činitelja, postupaka fizikalne medicine i programiranih fizičkih, obrazovnih i stvaralačkih aktivnosti u svrhu održanja i unapređenja fizičkog, mentalnog i duhovnog zdravlja turista te poboljšanja kvalitete njihova života.*

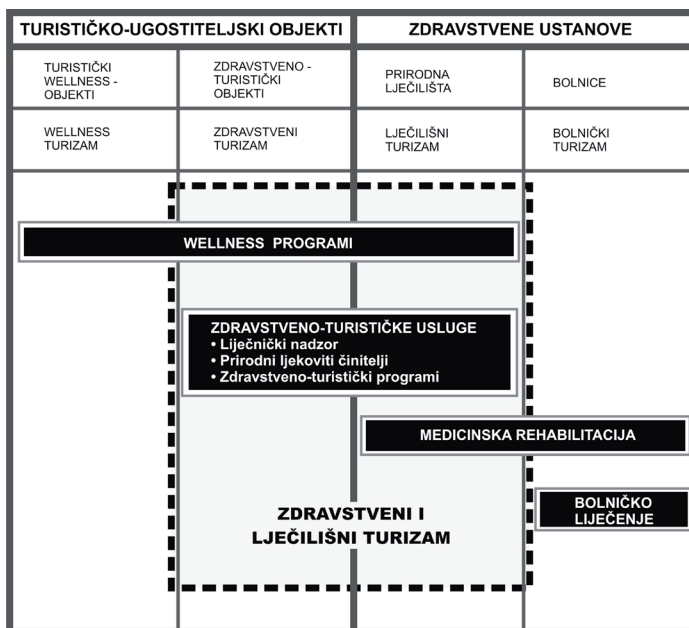
Za odvijanje zdravstveno-turističkih aktivnosti potrebni su minimalni uvjeti:

- Prirodni ljekoviti činitelj(i)
- Odgovarajući ugostiteljski, medicinski i drugi zdravstveni, okolišni, obrazovni, kulturni i drugi sadržaji te promocija zdravlja
- Liječnički nadzor
- Zdravstveno-turistički objekti
- Šire zdravstveno-turističko okruženje (lječilišno mjesto i zdravstveno-turistička destinacija).

---

²³ „Begriffsbestimmungen – Qualitätsstandards für die Prädikatisierung von Kurorten, Erholungsorten und Heilbrunnen“, 11. Auflage, Deutscher Bädervverband e.V., Deutscher Fremdenverkehrsverband e.V., Bonn, 1998. Pojmovnik je rezultat rada Opće njemačke udruge toplica, a za potrebe izrade spomenute Podloge i svoje potrebe prevela ga je Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju „Biokovka“ Makarska 2002. godine (Prevoditeljica S. Mijačika) pod naslovom *Pojmovnik - standarda kvalitete za predikatizaciju lječilišta, odmarališta i ljekovitih vrela*.

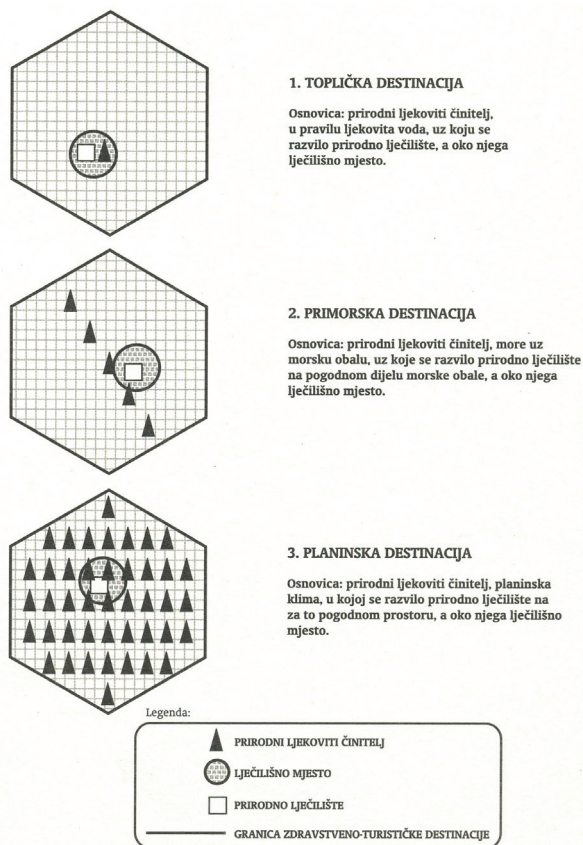
Jedan od načina detaljnog razrješenja pojma zdravstvenog turizma, čija definicija objedinjuje vrlo složen sustav, jest pregledno pozicioniranje zdravstvenog turizma među srodne i slične aktivnosti, što je prikazano u organigramu na Slici 4.

Slika 4. Prikaz značajki ponude zdravstvenog i lječilišnog turizma te njihova kontaktnog okruženja. Izvor: Kušen, E., Zdravstveni turizam, Hrvatski turizam – plavo, bijelo, zeleno, n. dj. 227.

Za kvalitetu zdravstvenog turizma nije dovoljno odgovarajuće riješiti samo pitanje zdravstveno-turističkih objekata i organizacije njihova djelovanja, na kvalitetu usluge utječu kvaliteta turističkog mjesta i cijele zdravstveno-turističke destinacije.²⁴ U nekim se zemljama status turističkog mjesta, osobito lječilišnog mjesta, proglašava, i to nakon ispunjenja propisanih uvjeta, primjerice u Njemačkoj i Austriji predikat „bad“ osvaja se tek nakon ispunjenja propisanih uvjeta za topličko lječilišno mjesto. U novije vrijeme, osim lječilišnog turističkog mjesta, sve veću ulogu dobiva i zdravstveno-turistička destinacija, koja predstavlja širi funkcionalni prostor jednog ili više lječilišnih mjesta (Slika 5.).

²⁴ Eduard KUŠEN, „Turistički aspekti zdravstvenog turizma“, *Zdravstveni turizam u Hrvatskoj*, Knjiga izlaganja sa znanstvenog skupa održanog 7.-9. rujna 2001. u Velom Lošinj, ur. Goran IVANIŠEVIĆ, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2001., 47-56.

Slika 5. Shematski prikaz vrsta zdravstveno-turističkih destinacija.

Izvor: Kušen, E., Turistička atrakcijska osnova, n. dj. 45.

Podsustav zdravstvenog turizma po svojoj je građi sličan već izloženom generalnom turističkom sustavu te je funkcionalan u svim svojim dijelovima i smjerovima. Samo takav može poslužiti kao mjerilo za procjenjivanje specifičnosti pojedinih vrsta i oblika turizma. Kao primjer, u nastavku će se pokazati bitne funkcionalne razlike između zdravstvenog i medicinskog turizma. Za gospodarstvo, tj. za turizam u cjelini, podjednako su važni i zdravstveni i medicinski turizam, međutim, s teorijskog i razvojnog gledišta važno je uvažavati njihove međusobne funkcionalne različitosti. Po turističkim motivima *zdravstveni turizam* svrstava se u *dokoličarske aktivnosti (odmor i oporavak)*, a *medicinski turizam* u *nedokoličarske aktivnosti (liječenje)*. I dok su za razvoj zdravstvenog turizma poglavito potrebne određene vrste turističkih atrakcija (*prirodni ljekoviti činitelji*), dotle su za razvoj medicinskog turizma potrebne određene vrste turističkih paraatrakcija (*medicinski objekti, uređaji te*

oprema i kadrovi). Osim toga, prirodni ljekoviti činitelji su prirodne datosti određenog prostora, a medicinski objekti, uređaji, oprema i kadrovi plod su ljudskog angažmana i mogu se izvesti gotovo na svakoj lokaciji, uz uvjet da sredstva za to nisu ograničena. To znači da se razvoj zdravstvenog turizma ne može planirati na isti način kao i razvoj medicinskog turizma. Postoje slučajevi kada se zdravstveni i medicinski turizam mogu uspješno razvijati na istom ili susjednom prostoru i da u tome sinergijski djeluju, ali to treba prethodno stručno procijeniti.

ZDRAVSTVENO-TURISTIČKA DESTINACIJA VARAŽDINSKE TOPLICE

O važnosti Varaždinskih Toplica za razvoj hrvatskog zdravstvenog turizma, osobito za turizam Varaždinske županije, postoje brojni podaci koje se ovdje posebno ne obrazlažu. Oni se u nastavku navode kao mozaik bitnih sastavnica ove turističke destinacije. Kao izvor ovih podataka poglavito su korišteni već spomenuta studija *Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice* iz 1997. godine²⁵ i rad *Aquae Iasae na razmeđu zdravstvenog i kulturnog turizma* iz 2015. godine.²⁶

Oborinske vode koje padaju po Kalničkom gorju, na jugoistočnoj granici Varaždinske županije, nakon što u podzemlju otope brojne minerale, javljaju se ponovno na svjetlu dana u Varaždinskim Toplicama, u gradskom parku, na izvoru Klokot (Slika 6.). Tu izvire sumporna termo-mineralna voda temperature 56,5-57,5 °C, čija je izdašnost 20-ak l/sek. Ljekovita svojstva vode iz ovog izvora koriste se već dvije tisuće godina, još od antičkih vremena. To je jedan od najznačajnijih prirodnih ljekovitih činitelja u kontinentalnom dijelu Hrvatske i najznačajniji u Varaždinskoj županiji. Na oko jedan kilometar udaljenosti od izvora sumporne termo-mineralne vode Klokot, u Varaždinskim Toplicama nalazi se i Koščevec, nalazište ljekovitog blata.

Korištenje sumporne termo-mineralne vode

Važnost korištenja sumporne termo-mineralne vode u Varaždinskim Toplicama tijekom dvaju milenija prelazi lokalne i županijske pa i državne okvire, i ne samo zdravstvene. O tome svjedoči reprezentativna izložba o kulturnom i povijesnom fenomenu Varaždinskih Toplica, koja je u širem, regionalnom kontekstu, održana 2014. godine u Ljubljani na temu „Aquae Iasae”²⁷ najnoviji rimski

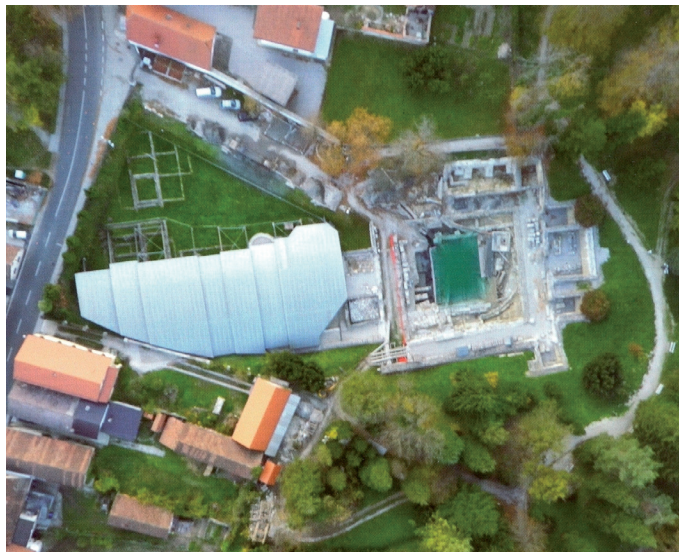
---

²⁵ Eduard KUŠEN i sur., „Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice“, Institut za turizam, Zagreb, 1997.

²⁶ Eduard KUŠEN i Nina KUŠEN TOMLJANOVIĆ, „Aquae Iasae na razmeđu zdravstvenog i kulturnog turizma“, n. dj.

²⁷ Aquae Iasae je rimski naziv za antičko naselje koje se razvilo na lokaciji današnjih Varaždinskih Toplica. Ime je dobilo po ovdšnjem panonskom plemenu Jasa.

nalazi na području Varaždinskih Toplica“. Tom je prigodom tiskan vrlo vrijedan katalog ove izložbe.²⁸

Slika 6. Zračni snimak arheološkog nalazišta antičkog naselja Aquae Iasae s izvorom termo-mineralne vode u gradskom parku Varaždinskih Toplica, Izvor: „Aquae Iasae najnovije rimske najdbe na območju Varaždinskih Toplica“, Katalog izložbe, n. dj. 17.

Kao povijesnu balneološku okosnicu kroz cijelu svoju povijest, u različitim modalitetima i nazivima, Varaždinske Toplice nudile su tradicijsku „sumpornu kupelj“. Sumporom bogata termo-mineralna voda u kadu dolazi izravno iz izvora, a njena se temperatura regulira na slavini iznad kade. Na ulazu u kupeljarski dio terapije hotela Minerva istaknuta je znakovita obavijest i upozorenje korisnicima sumporne kupelji.

Obavijest korisnicima „sumporne kupelji“ na ulazu u kupeljarski dio terapije hotela Minerva. Izvor: Zabilježio Kušen, E. na zidu odjela za terapiju hotela Minerva, Varaždinske Toplice, 3. ožujka 2015.

Preporučena temperatura sumporne kupelji:

- izoterma 34 °C - 36 °C: do 30 minuta
- hipoterma 40 °C - 42 °C: do 15 minuta

---

²⁸ „Aquae Iasae najnovije rimske najdbe na območju Varaždinskih Toplica“, Katalog izložbe održane 21. svibnja – 26. listopada 2014. u Cankarjevom domu u Ljubljani, ur. Nina PIRNAT-SPAHIĆ, Cankarjev dom, Kulturni in kongresni center, Ljubljana, 2014.

Nakon kupanja potreban odmor i nadoknada tekućine.

LJEKOVITO DJELOVANJE KUPELJI

- artroza zglobova
- artritis
- bolesti kralješnice
- izvanzglobni reumatizam
- kronične ginekološke bolesti
- neurološke bolesti
- kožne bolesti – psorijaza

SUMPORNU KUPELJ NE SAVJETUJEMO KOD

- akutnih i aktivnih upalnih bolesti
- zloćudnih bolesti – tumori
- bolesti sa sklonošću krvarenja
- bolesti srca i krvnih žila
- otvorenih rana
- trudnoće.

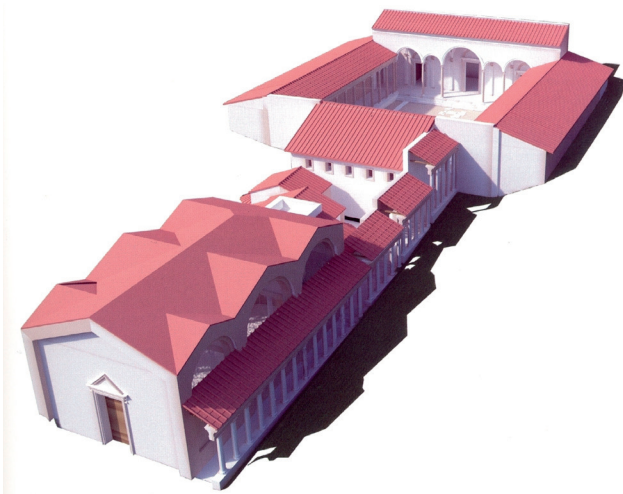

Slika 7. Aktualna „sumporna kupelj“ u hotelu Minerva, sumporna termo-mineralna voda. Foto: Kušen, E. (2008.)

Rimsko doba (I.-IV. stoljeće)

Od I. do IV. stoljeća n.e., s prekidima, oko izvora Klokot, na području panonsko-ilirskog plemena Jasa, razvilo se antičko naselje Aquae Iasae. Četvrto stoljeće bilo je osobito obilježeno vladavinom cara Konstantina. Kultura ovog antičkog naselja može se sagledati u cijelosti na njegovu arheološkom nalazištu *in situ* te uz pomoć muzeološke interpretacije u Zavičajnom muzeju Varaždinske Toplice. Pritom je od velike važnosti projekt Vizualizacije rimskih termi Aquae Iasae, njihova 3D virtualna rekonstrukcija (Slika 8.).

Rimljani su njegovali kult zdravlja, kult zdravog i lijepog tijela, osobito su bili ovisni o termo-mineralnoj vodi, o rimskim termama. Terme (toplice) bile su institucije u kojima su se podjednako njegovali tijelo i duh. Sve to potvrđuju i arheološki nalazi u Varaždinskim Toplicama.

Slika 8. Vizualizacija rimskih termi Aquae Iasae, njihova 3D virtualna rekonstrukcija. Izvor: „Aquae Iasae najnovije rimske najdbe na območju Varaždinskih Toplic“, Katalog izložbe, n. dj. 23.

Gospodarenje Zagrebačkog kaptola (od 1181. do 1945. godine)

Zagrebački kaptol Varaždinskim Toplicama gospodari gotovo devet stoljeća. Pritom se po uspješnosti izdvaja „zlatno“ austrijsko razdoblje od 1838. godine, kada je u Varaždinske Toplice uvedena trajna liječnička služba, pa do početka Prvog svjetskog rata, 1914. godine. U fundusu Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice iz tog su razdoblja sačuvane autentične razglednice lječilišnih zgrada i

gostiju pred njima. Odjeća, obuća, frizure i manire na obojenim razglednicama odaju goste tadašnjih europskih *prirodnih lječilišta* (Slika 9.). Gosti, dobra raspoloženja i dobra zdravlja, družu se u parku, oko izvora, na koncertima, u *kursalonu*. Nema govora o bolesti, tek *održavanje i unapređenje zdravlja*, fizičkog i mentalnog.

Slika 9. Mondeni život u Varaždinskim Toplicama s početka 20. stoljeća.
Izvor: Razglednica iz fundusa Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice

Za gospodarenja Zagrebačkog kaptola izgrađen je pretežiti dio kupališnog, odnosno lječilišnog fundusa Varaždinskih Toplica (Slika 10.):

1. Kaštel – Stari grad (1376.-1695./kao dvorac)
2. Konstantinova kupelj (1779.)
3. Konstantinov dom (1822.)
4. „Novo zdanje“ s kupelji (1836.)
5. Gostionica br. 2 (1840.)
6. Pučka kupelj (1844.)
7. Gostionica br. 3 (1846.)
8. Konstantinov dom/dogradnja (1871.)
9. Nova Josipova kupelj (1910.)
10. Novi dom 2 (1924.).

Slika 10. Razmještaj kupališnih i lječilišnih objekata u Varaždinskim Toplicama iz doba gospodarenja Zagrebačkog kaptola (1181.-1945.) i u vrijeme novog društvenog uređenja (1945.-1991.). Izvor: Prema Kušen, E. i sur., *Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice*, n. dj. str. 83.

Novo društveno uređenje (od 1945. do 1991.)

Značajke radikalnih društvenih promjena iz 1945. godine vrlo su brzo ublažavane. Vlada NRH već je 1952. godine proglasila lokalitet Varaždinske Toplice privrednom ustanovom pod nazivom *Kupališno lječilište Varaždinske toplice*, koje potom NO Kotara Varaždin proglašava *Lječilištem sa samostalnim financiranjem*, koje je 1963. godine pretvoreno u *Bolnicu za reumatske bolesti i rehabilitaciju*.

Spomenute funkcionalne, ali poglavito statusne promjene pratilo je proširenje kapaciteta. Izgrađeni su *Hidroterapija* (1966.) i hotel *Terme* s 250 postelja, čime je ukupan smještajni kapacitet povećan na 650 postelja. Petnaest godina kasnije (1981.) izgrađen je *hotel Minerva* (Slika 10.), kao Centar medicine aktivnog odmora radnika Varaždinske Toplice, s novih 588 postelja. U ovom projektu naglasak je stavljen na saniranje tri negativna svakodnevna životna i radna uvjeta: *nervne napetosti, neodgovarajuće prehrane i nedovoljne tjelesne aktivnosti*. Ovaj, kako se u početku činilo, projekt budućnosti onemogućili su nadolazeći rat i gospodarska kriza.

Dovršetkom hotela Minerva smještajni kapacitet Varaždinskih Toplica u 80-im godinama prošlog stoljeća premašio je 1200 postelja pa je, s još vrlo aktivnom kućnom radinošću (sobe za iznajmljivanje), dosegnuo svoj maksimum od gotovo 1500 postelja.²⁹

Slika 11. Hotel Minerva dominira središtem Varaždinskih Toplica.
Foto: Kušen, E.

Tranzicija (od 1991. godine do danas)

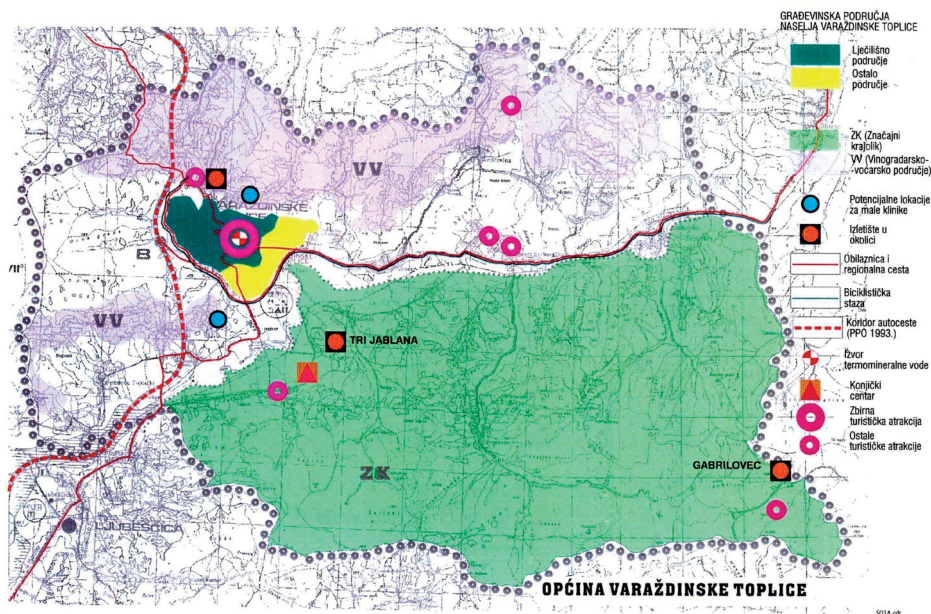
Novo razdoblje je 1991. godine obilježio početak Domovinskog rata i promjena statusa bolnice u Varaždinskim Toplicama, koja mijenja ime i postaje *Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju*. Izostaje velik razvojni ciklus, kakav se očekivao po završetku Studije o mogućnostima turističkog razvoja ove zdravstveno-turističke destinacije. Nastupilo je razdoblje tranzicije, a polako se približavala i gospodarska kriza koja se sve više produbljuje. Izgrađen je *Vodeni park Minerva* i radikalno rekonstruirana Hidroterapija, a u središtu grada potpuno je osuvremenjen Zavičajni muzej Varaždinske Toplice i intenzivirani radovi na arheološkom nalazištu Aquae Iasae.

---

²⁹ Eduard KUŠEN i sur., „Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice“, n. dj. 44.

Varaždinske Toplice danas

Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice sa svojom strukturom i sadržajima, koja nije izgubila sastavnice prirodnog lječilišta, zatim lječilišno mjesto (bad) Varaždinske Toplice sa svojom poviješću, kulturom, arhitekturom, urbanizmom, hortikulturom, infrastrukturom i turističkom edukacijom lokalnog stanovništva te pripadajuća zdravstveno-turistička destinacija Varaždinske Toplice ostaju u Varaždinskoj županiji uporište zdravstvenog turizma bez premca. One su održale sve atribute topličkog lječilišnog mjesta, upotpunile sastavnice zdravstveno-turističke destinacije (Slika 12.), imaju okolišnu kvalitetu bez prljave industrije i degradacije, zavidan sektorski gospodarski potencijal, iznimno bogatu paletu stručnih kadrova, resurse kulture, izravan priključak na sustav europskih autocesta, povijesni grad Varaždin u blizini kao afirmirano kulturno, vjersko, gospodarsko, obrazovno, zdravstveno, upravno, prometno i turističko središte, i kao takve spremne su za novi razvojni ciklus zdravstvenog turizma.

Slika 12. Područje zdravstveno-turističke destinacije Varaždinske Toplice
Izvor: Kušen, E. i sur., Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice
za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice, n. dj. 180.

PRIRODNI LJEKOVITI ČINITELJI VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

Polazeći od strateške orijentacije Varaždinske županije za nastupajuće planско razdoblje 2015.-2025., prema kojoj *razvoj zdravstvenog turizma* zauzima drugo mjesto u županiji, odmah iza kulturnog turizma, u nastavku će se propitivati županijska osnova za daljnji razvoj zdravstvenog turizma, poglavito na naprijed proklamiranim načelima kao što su korištenje *prirodnih ljekovitih činitelja* i drugih postupaka za *održanje i unapređenje fizičkog, mentalnog i duhovnog zdravlja* turista i posjetitelja. U novije vrijeme takav se pristup naziva i holistički.

Prostorne značajke područja županije

Sjevernu granicu Varaždinske županije (smjer istok-zapad) određuje rijeka Drava. Uz Dravu se pruža nizinski dio županije, na koji se nastavlja njen brežuljkasti dio. Južne i zapadne granice imaju brdsko-planinske značajke: Kalnik, Ivanščica, Maceljsko gorje. Samo je Ravna gora, na krajnjem sjeverozapadu županije, neznatno uvučena od županijske međe. Od takovog poretka odskače uzak brežuljkasti pojas, pretežito pokriven vinogradima, koji sa sjeverne strane prati rijeku Bednju od Ivanca do Ludbrega. To je Varaždinsko-topličko gorje.

Uz sjevernu granicu i Dravu prislonjen je grad Varaždin, sjedište županije. Od njega su, zrakasto prema jugu, uz rijeku Bednju nanizani ostali gradovi županije: Lepoglava, Ivanec, Novi Marof, Varaždinske Toplice i Ludbreg.

Kod Varaždina se povijesno oblikovalo raskrižje cestovnih prometnih pravaca, odakle se kretalo na sjever prema Čakovcu i Mađarskoj, na jug prema Novom Marofu i Zagrebu, na istok prema Ludbregu i Osijeku, na sjeverozapad prema Vinici i Ptuju u Sloveniji te na zapad prema Ivancu, Lepoglavi i Trakošćanu, do reljefnog praga, kod kojeg završava i zapadni krak željezničke pruge od Varaždina do Golubovca, a cestovni se promet kapilarno rastače različitim putovima. Budući da je komunikativni činitelj turističke ponude (prometna povezanost) jedan od tri uvjeta razvoja turizma, izgradnja autoceste od Zagreba, preko Varaždina, do mađarske granice donijela je turizmu Varaždinske županije neke bitne pozitivne promjene, što se rijetko ističe i funkcionalno dovoljno ne koristi u promišljanju njegova daljnjeg razvoja. Osim toga, kod mjesta Macelj, na njejoj krajnjoj zapadnoj točki, Varaždinsku županiju dotiče druga autocesta, koja povezuje Zagreb s Ptujem i Mariborom u Sloveniji. Na taj se način krajnji sjeverozapadni dio Varaždinske županije prometno optimalno otvorio, budući da je kod Maclje izgrađeno čvorište Trakošćan, samo 7 km od Trakošćana (zapadna porta Varaždinske županije). Budući da Strategija razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.³⁰ predstavlja dugoročan razvojni dokument, to su važni i

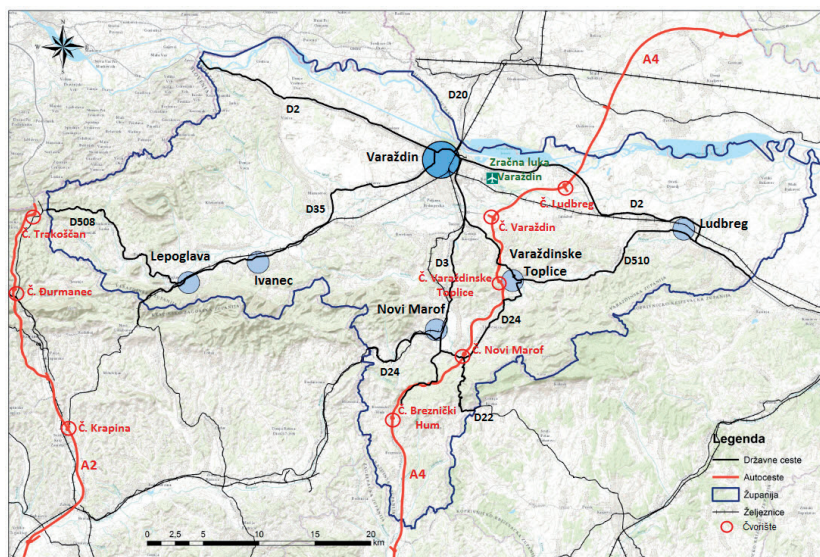
---

³⁰ „Strategija razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.“, n. dj.

planovi velike prometne infrastrukture koji se znatnim dijelom mogu realizirati u tom razdoblju. To je, prije svega, planirani sustav brzih cesta koji čini cestovni pravac Podravske magistrale (Koprivnica-Ludbreg-Varaždin-Ormož-Ptuj) i odvojak Varaždin-Ivanec-Lepoglava-Bednja-Krapina), koji se kod Varaždina križa s autocestom Zagreb-Varaždin-Goričan. Osim toga, Varaždin je željezničko čvorište, za Zagreb, za Koprivnicu, za Čakovec i za Golubovec. Varaždin ima zračno pristanište za poseban zračni promet.

Za prostornu orijentaciju na području Varaždinske županije, osobito za lociranje prirodnih ljekovitih činitelja, kao kartografska podloga koristi se Karta prometne povezanosti Varaždinske županije (Slika 13.) iz spomenute Strategije.

Slika 13. Karta prometne povezanosti Varaždinske županije
Izvor: Strategija razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025., n. dj. 12.

Identifikacija i klasifikacija prirodnih ljekovitih činitelja županije

U nastavku će se, prema već izloženoj metodologiji, identificirati i klasificirati najvažniji prirodni ljekoviti činitelji Varaždinske županije te locirati na kartografskoj podlozi (Slika 14.). To znači da će se njihova klasifikacija provesti prema *Osnovnoj funkcionalnoj klasifikaciji turističkih atrakcija*³¹.

³¹ Eduard KUŠEN, *Turistička atrakcijska osnova*, n. dj. 62.

(1.) Geološke značajke prostora

(1.1.1.) Planine: IVANŠČICA

(2.) Klima

(2.2.1.) Planinska klima (predjeli iznad 800 m n/m): IVANŠČICA

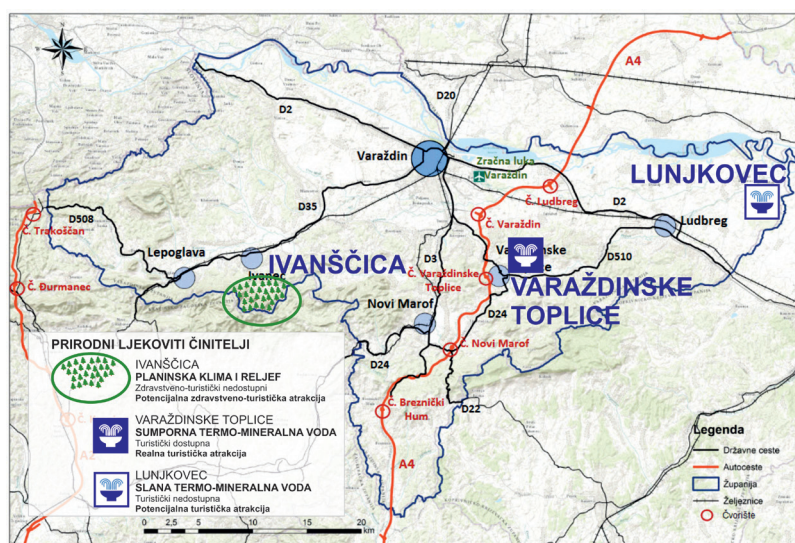
(3.) Vode

(3.6.1.) Termo-mineralne vode

(A) Sumporna voda: VARAŽDINSKE TOPLICE

(B) Slana voda: LUNJKOVEC

(3.6.3.) Ljekovita blata: VARAŽDINSKE TOPLICE

Slika 14. Shematski prikaz razmještaja ključnih prirodnih ljekovitih činitelja u Varaždinskoj županiji. Autor: Kušen, E. (2015.)

Međutim, postoje i drugi prirodni ljekoviti činitelji na području županije koji pridonose očuvanju i unapređenju zdravlja, ali zbog malog kapaciteta nisu presudni za razvoj zdravstvenog turizma, već su važni kao popratni činitelji u razvoju drugih vrsta turizma. To su:

(1.) Geološke značajke prostora

(1.1.1.) Gorja

(1.1.1.1.) Predjeli od 500 do 800 m n/m

(2.) Klima

(2.2.2.) Gorska klima (predjeli od 500 do 800 m n/m)

(2.3.2.) Brdska klima (predjeli vinograda od 200 do 500 m n/m)

(3) Voda

(3.6.1.) Termo-mineralne vode (manja vrela)

(4.) Biljni svijet

(4.1.1.) Šume

(5.) Životinjski svijet

(5.2.5.) Konji (za hipoterapiju)

Vrednovanje prirodnih ljekovitih činitelja

U nastavku će se provesti *marketinško vrednovanje* ključnih prirodnih ljekovitih činitelja županije.³² Za svaki od prirodnih ljekovitih činitelja utvrđuje se njegova zdravstveno-turistička dostupnost kako bi se mogao razvrstati između potencijalnih i realnih turističkih atrakcija. Samo se turistički dostupna atrakcija (realna turistička atrakcija) može staviti na turističko tržište. Iz praktičnih se razloga ovdje neće provesti i *razvojno vrednovanje* ključnih prirodnih ljekovitih činitelja koje obuhvaća njihovu *kategorizaciju, sezonalnost, boravišno-izletničke značajke, nosivi kapacitet i širi sustav turističkih atrakcija*.

(A) *Zdravstveno-turistički dostupni prirodni ljekoviti činitelji, realne turističke atrakcije*

- Sumporna termo-mineralna voda, Varaždinske Toplice
- Ljekovito blato, Varaždinske Toplice.

(B) *Zdravstveno-turistički nedostupni prirodni ljekoviti činitelji, potencijalne turističke atrakcije*

- Planine, vršno područje Ivanščice
- Planinska klima (predjeli iznad 800 m n/m), vršno područje Ivanščice
- Slana termo-mineralna voda, Lunjkovec kod Ludbrega.

Realne turističke atrakcije

Varaždinske Toplice

Prirodni ljekoviti činitelji u Varaždinskim Toplicama, *sumporna termo-mineralna voda* iz vrela Klokot i *ljekovito blato* s nalazišta Koščevac, bili su dostupni za kori-

---

³² Eduard KUŠEN, *Turistička atrakcijska osnova*, n. dj. 169-172.

štenje u okviru ukupnog razvoja Varaždinskih Toplica, a osobito u recentnom organizacijskom obliku Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice. U smislu turističke dostupnosti osigurani su: fizička i javna dostupnost, obilježen prilaz (put ili cesta), mogućnost *korištenja ili razgledavanja (rekreacija, liječenje, oporavak)*, informativni punkt, tiskane informacije i specifična oprema.

Za realne turističke atrakcije predviđen je i drugi stupanj njihova vrednovanja – *utvrđivanje stupnja njihove iskorištenosti*. Bez obzira na potpunu turističku dostupnost termo-mineralnoj vodi u Varaždinskim Toplicama, procjenjuje se da je njezin kapacitet iskorišten oko 50%. Do takvog se zaključka dolazi uz pomoć jednog segmenta razvojnog vrednovanja temeljnog turističkog resursa, vrednovanjem njegova *nosivog kapaciteta*. Naime, danas se na izvorištu Klokot zahvaća oko 20-ak l/sek termo-mineralne vode, dok Šimunić tvrdi da je potencijalna izdašnost izvora Klokot mnogo veća, 45-50 l/sek.³³ To je dragocjen podatak za daljnje planiranje zdravstvenog turizma u Varaždinskim Toplicama i najavljuje vrlo velik potencijal u njihovu temeljnom turističkom resursu.

Potencijalne turističke atrakcije

Ivanščica

Prirodni ljekoviti činitelji, *planina Ivanščica* kao geološka značajka prostora i *vršno područje Ivanščice (iznad 800 m n/m)* kao područje planinske klime, turistički su dostupni planinarima i dnevnim posjetiteljima, uglavnom rekreativcima i „adrenalinskim“ sportašima i za tu kategoriju Ivanščica je, bez dvojbe, *turistički dostupna*. Međutim, usprkos vrlo kvalitetnim prirodnim ljekovitim činiteljima, ovdje nije osigurana i zdravstveno-turistička dostupnost. Zdravstvenom turizmu ovdje nisu osigurani svi uvjeti potrebni za razvoj, poglavito receptivni činitelji³⁴, bez kojih, uz ostalo, ne može biti turističke pristupačnosti prirodnim ljekovitim činiteljima. Stoga se *vršno područje Ivanščice*, s gledišta zdravstvenog turizma, može smatrati samo *potencijalnom turističkom atrakcijom i potencijalnom zdravstveno-turističkom destinacijom*.

Istraživanje turističkih potencijala vršnog područja Ivanščice počelo je 80-ih godina prošlog stoljeća. Izrađeni su *Programska studija prostornog rješenja centralnog područja Ivančice*³⁵ (1983.), *Prostorni plan područja posebne namjene Ivančica Vršno*

---

³³ Antun ŠIMUNIĆ, „Utjecaj geološke građe na pojavu geotermalnih i mineralnih voda na području Republike Hrvatske“, *Geotermalne i mineralne vode Republike Hrvatske*, Hrvatski geološki institut, Zavod za geologiju, ur. Antun ŠIMUNIĆ, Zagreb, 2008., 213.

³⁴ Na vrhu Ivanščice postoji planinarski dom sa samo 40 *skupnih ležaja* u zajedničkim prostorijama (podatak s terenskog obilaska E. K.).

³⁵ Fedor WENZLER i Eduard KUŠEN, „Programska studija prostornog rješenja centralnog područja Ivančice“, Općina Ivanec, Zagreb, 1983.

područje³⁶ (1984.) te *Provedbeni urbanistički plan Ivančice, Vršno područje*³⁷ (1985.). U okviru ovih istraživanja godine 1985. izrađen je *Izvedbeni projekt skijaških staza na Ivančici*³⁸, čiji je autor ugledni slovenski skijaš Peter Lakota, koji je prije toga trasi-
rao i uredio skijaške staze za XIV. Zimske olimpijske igre – Sarajevo 1984.

Uz raniji priključak vršnog područja na električnu mrežu u Prigorcu (1964.) te izgradnju šumske ceste od Prigorca do vrha Ivanščice (1974.), godine 1981. rekonstruiran je planinarski dom. Prostorni plan SO Ivanec donijela je 1984., a Provedbeni 1986. godine. U tom su razdoblju na vršnom području Ivanščice izgrađeni objekti RTZ-a (odašiljač) i SUP-a. S turističkog gledišta, u oba plana naglašeno mjesto zauzimaju Centar Ivančica (hotel, odmaralište, omladinski centar, dječji centar i rekreacijski sadržaji) te osmišljeni cjeloviti sustav skijaških staza i žičara. Nažalost, kod davanja suglasnosti na prostorne planove tadašnja JNA iskoristila je svoje zakonsko pravo i iskazala svoj posebni interes za vršno područje Ivanščice, koji je bio fatalan za koncept ovog projekata. Vojska je zaposjela plato na kojem se trebao graditi Centar i na njemu podignula vojni objekt, s druge pak strane, ona je na vršno područje dovela vodu iz izvora Šumi. U isto je vrijeme uređena najatraktivnija od planiranih skijaških staza i izgrađena pripadajuća skijaška žičara (vučnica). Završetkom Domovinskog rata napušteni su vojni objekti na području Centra i načelno je otvoren put za zdravstveno-turističko korištenje ovog prostora.

Nakon Domovinskog rata, osim planinarskog doma i planinarske infrastrukture te RTZ odašiljača, gotovo sve drugo je zapušteno (Slika 15.). Međutim, promišljanja o mogućnosti razvoja turizma na vršnom području Ivanščice su nastavljena. Godine 1997. objavljen je rad *Mogućnosti turističkog razvoja Ivanca i okolice*³⁹, koji analizira turističku atrakcijsku osnovu Grada Ivanca, uključujući vršno područje Ivanščice. U radu je objavljen kartografski prikaz *Koncepcije turističke prostorne organizacije* ovog područja, čija okosnica turističkog razvoja obuhvaća središte Ivanca - selo Prigorec – vršno područje Ivanščice. To je sustav koji osigurava turističku logistiku za razvoj turizma na planinskom dijelu Ivanščice (iznad 800 m n/m), uključujući i razvoj zdravstvenog turizma te osnivanje nove zdravstveno-turističke destinacije (Slika 16.).

---

³⁶ „Prostorni plan područja posebne namjene Ivančica, Vršno područje“, GIK Zagorje, OOUR Projektni biro - Varaždin, Općina Ivanec, Varaždin, 1984.

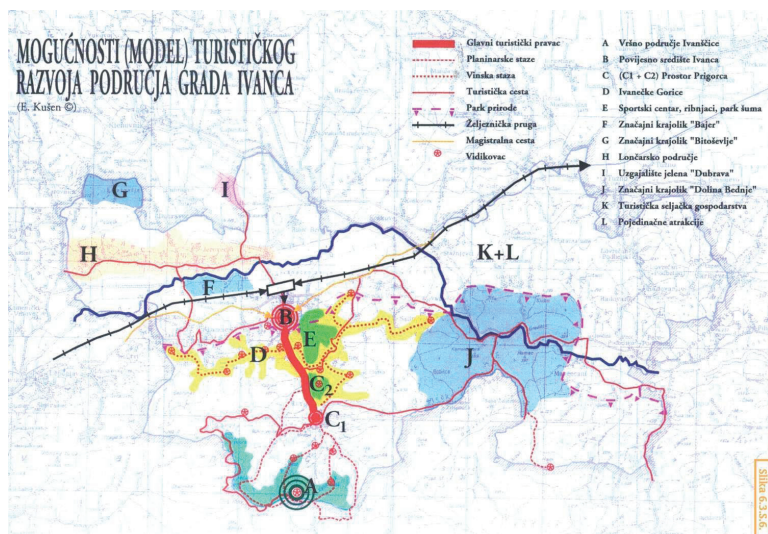
³⁷ „Provedbeni urbanistički plan Ivančice, Vršno područje“, RO Coning - Varaždin, Općina Ivanec, Varaždin, 1985.

³⁸ Za potrebe izrade prostornog planiranja vršnog područja Ivanščice izrađen je izvedbeni projekt skijaških staza: Peter LAKOTA, „Izvedbeni projekt skijaških staza na Ivančici“, RO Coning – Varaždin, Varaždin, 1985.

³⁹ Eduard KUŠEN, „Mogućnosti turističkog razvoja Ivanca i okolice“, *Zbornik 600 godina Ivanca, Ivanec*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu i Grad Ivanec, ur. Andre MOHOROVIĆIĆ, Ivanec, 1997., 215-232.

Slika 15. Pogled na središnji dio vršnog područja Ivančice i na grad Ivanec u podnožju. Izvor: Fotodokumentacija Grada Ivanca, foto: Gorenak, D.

Slika 16. Konceptija turističke prostorne organizacije Grada Ivanca, s naglaskom na turistički pravac: grad Ivanec – selo Prigorec – vršno područje Ivančice. Izvor: Kušen, E., „Mogućnosti turističkog razvoja Ivanca i okolice“, n. dj. 231.

Za razliku od *morske vode i termo-mineralne vode te mediteranske klime*, planinska klima kao prirodni ljekoviti činitelj u Hrvatskoj ima neznatnu primjenu. Iako su još 1936. godine⁴⁰ neka turistička mjesta bila klasificirana kao klimatsko-planinska (Brestovac, Brod na Kupu, Crni Lug, Čabar, Delnice, Fužine, Imotski, Lokve, Mrkopalj, Orahovica, Plitvička jezera, Ravna Gora, Samobor, Skrad, Vrljika), planinska se klima kao prirodni ljekoviti činitelj samostalno gotovo i ne koristi u turizmu. Turizam u planinama u stvarnosti se promatra kroz prizmu planinarstva, a razvojno promišlja u okviru zimskih sportova, alternativno kroz „adrenalinske“ aktivnosti. Pritom se turistički motivi, na kojima se temelji zdravstveni turizam, nedovoljno segmentiraju. Primjerice, potpuno je zanemarena kategorija korisnika koji zbog visokih temperatura ne mogu provoditi odmor na moru u tri ljetna mjeseca niti boraviti u kontinentalnim gradovima. Za razliku od Slovenije, Austrije i Italije, u Hrvatskoj se nije razvila ni jedna planinska zdravstveno-turistička destinacija⁴¹ temeljena na planinskim geološkim značajkama prostora i planinskoj klimi. Stoga vršno područje Ivanšćice, glede razvoja zdravstvenog turizma, predstavlja značajan turistički potencijal, ali i velik izazov, osobito zbog ukorijenjenog negativnog stava prema ovom prirodnom ljekovitom činitelju, ali i stoga što je vršno područje Ivanšćice jednim dijelom na području Varaždinske, a drugim dijelom na području Krapinsko-zagorske županije.

Lunjkovec

Slana termo-mineralna voda na zapečaćenoj naftnoj bušotini u Lunjkovcu kod Ludbrega (Slika 17.) u Ivaniševićevu Pojmovniku balneoklimatologije i prirodnih ljekovitih činitelja u Hrvatskoj⁴² (2001.) ima sljedeći natuknicu *Lunjkovec – nalazište mineralne, natrijeve (Na) – kloridne (Cl), hiperterme (95 °C) u Podravini, kod Ludbrega*. Već se prije 20 godina (1995.) u Varaždinskoj županiji promišljalo o Lunjkovcu kao o potencijalnoj turističkoj atrakciji, o topličkom prirodnom ljekovitom činitelju, o podizanju „Ludbreških toplica“. Upozoravalo se na propise koji ne dopuštaju izravno korištenje ove termo-mineralne vode visoke temperature isključivo u balneološke svrhe, jer je geotermalnu energiju ove vode bilo obavezno ekstrahirati stupnjevano, prvo u energetske svrhe, a tek u posljednjoj fazi u zdravstveno-turističke svrhe. Bilo je tada jasno da je riječ tek o turističkom potencijalu, daleko od realizacije.

---

⁴⁰ Pravilnik o proglašenju turističkih mjesta iz 1936. godine, Turizam, Zagreb, 1986., 34 (10):293.

⁴¹ Ne ulazeći u razloge, Hrvatski olimpijski turistički centar Bjelolasica, sada u stečaju (listopad 2015.), bio je okarakteriziran kao nositelj planinskog turizma i na najboljem putu da zadobije značajke planinske zdravstveno-turističke destinacije.

⁴² Goran IVANIŠEVIĆ, *Pojmovnik balneoklimatologije i prirodnih ljekovitih činitelja u Hrvatskoj*, Akademija medicinskih znanosti, Odbor za zdravstveni turizam i prirodne ljekovite činitelje, Zagreb, 2001.

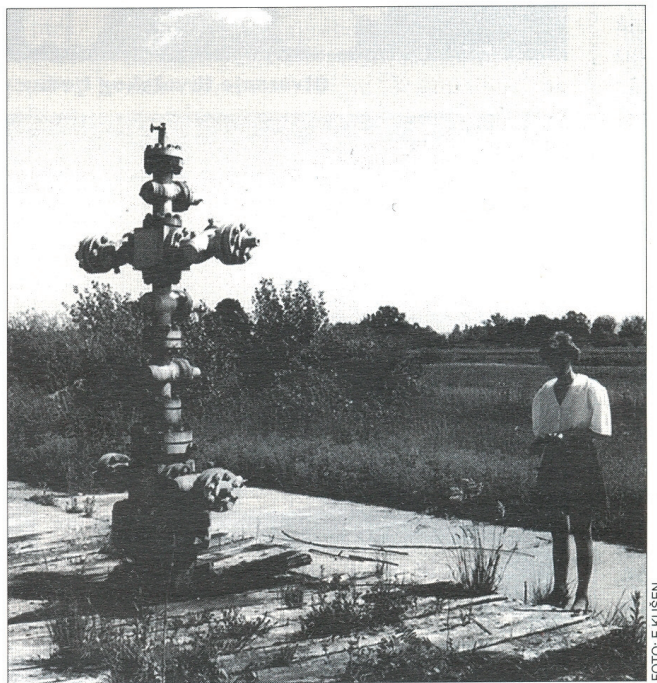

FOTO: E. KUŠEN

Velika čudovišna slavina samo naoko nema veze s turističkom atraktivnošću ludbreškog kraja. Tu je ukročena vrela termomineralna voda, koju je pronašao INA NAFTAPLIN u okviru svoje redovne djelatnosti. Ovdje se krije veliki energetska i balneološki potencijal. Nadajmo se da će na ovoj ledini niknuti nove "Ludbreške toplice".

Slika 17. Lunjkovec kod Ludbrega, zapečaćena naftna bušotina u kojoj se krije slana termo-mineralna voda visoke temperature i značajan prirodni ljekoviti činitelj (1995.). Izvor: Kušen, E., *Atrakcije – „sirovina“ turističke industrije*, Ugostiteljstvo i turizam, n. dj. 71.

U međuvremenu se ništa nije radilo na osiguranju zdravstveno-turističke dostupnosti ovog prirodnog ljekovitog činitelja. Naprotiv, dok je 1995. godine, kada je prvi put objavljena fotografija zapečaćene slavine termo-mineralne vode u Lunjkovcu⁴³, njezin komentar bio turistički afirmativan, sada je ovaj vrijedan županijski zdravstveno-turistički resurs spao na margine istraživačkih i razvojnih interesa.

⁴³ Eduard KUŠEN, „Atrakcije –sirovina‘ turističke industrije“, *Ugostiteljstvo i turizam*, vol. 42, br. 2/1995., str. 71.

ZAKLJUČAK

U radu je potvrđena i obrazložena ustaljena predodžba o Varaždinskim Toplicama kao uporištu zdravstvenog turizma Varaždinske županije, ali i njihova važnost za razvoj cjelokupnog hrvatskog zdravstvenog turizma. Poglavitno pregledno istraživanje provedeno je kroz četiri teme i gotovo na četiri razine:

Obrazloženi su bitni dijelovi *Osnova turizma i turističkog sustava* koji su nužni za razumijevanje posebnosti zdravstvenog turizma.

Podsustav zdravstvenog turizma prikazan je i obrazložen tako da upućuje na jedinstven turistički sustav s kojim zdravstveni turizam mora biti komparabilan.

Istaknute su slojevite značajke *Zdravstveno-turističke destinacije Varaždinske Toplice*, koje upućuju na zdravstveno-turističku razvijenost i zrelost zdravstveno-turističkog proizvoda Varaždinskih Toplica, ali i na zrelost za početak novog investicijskog ciklusa zdravstvenog turizma.

Inventarizirani su ključni *Prirodni ljekoviti činitelji Varaždinske županije*, što je inače zapostavljena tema. Samo Varaždinske Toplice imaju osiguranu cjelovitu turističku pristupačnost, osobito do svojih prirodnih ljekovitih činitelja (sumporna termo-mineralna voda i ljekovito blato – peloid). Druga dva ključna prirodna ljekovita činitelja županije, vršno područje Ivanšćice (planinska klima) i Lunjkovec kod Ludbrega (slana termo-mineralna voda), još su zdravstveno-turistički nedostupna.

LITERATURA

1. „Aquae Iasae najnovije rimske najdbe na območju Varaždinskih Toplic“, Katalog izložbe održane 21. svibnja – 26. listopada 2014. u Cankarjevom domu u Ljubljani, ur. Nina PIRNAT-SPAHIĆ, Cankarjev dom, Kulturni in kongresni center, Ljubljana, 2014.
2. Theodor DÜRRIGL, „Uvodna riječ“ *Prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj*, Knjiga izlaganja sa znanstvenog skupa održanog 20. siječnja 2000. godine u Zagrebu, Akademija medicinskih znanosti, ur. Goran IVANIŠEVIĆ, Zagreb, 7-8.
3. Tomislav HITREC, „Zdravlje kao trajna odrednica i razvojna šansa hrvatskog turizma“, *Zdravlje i turizam*, Hrvatsko kardiološko društvo, Turistička zajednica Splitsko-dalmatinske županije, ur. Dinko MIRIĆ i Darko VLAHOVIĆ, Split/Hvar 1998., 17-27.
4. Goran IVANIŠEVIĆ, *Pojmovnik balneoklimatologije i prirodnih ljekovitih činitelja u Hrvatskoj*, Akademija medicinskih znanosti, Odbor za zdravstveni turizam i prirodne ljekovite činitelje, Zagreb, 2001.
5. Goran IVANIŠEVIĆ, *Zdravstveni turizam i Akademija medicinskih znanosti Hrvatske*, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2013.

6. Eduard KUŠEN, „Atrakcije –‘sirovina’ turističke industrije“, *Ugostiteljstvo i turizam*, vol. 42, br. 2/1995., str. 71.
7. Eduard KUŠEN, „Mogućnosti turističkog razvoja Ivanca i okolice“, *Zbornik 600 godina Ivanca, Ivanec*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu i Grad Ivanec, ur. Andre MOHOROVIČIĆ, Ivanec, 1997., 215-232.
8. Eduard KUŠEN i sur., „Mogućnosti turističkog razvoja mjesta i Specijalne bolnice Varaždinske Toplice“, Institut za turizam, Zagreb, 1997.
9. Eduard KUŠEN, „Turistički aspekti zdravstvenog turizma“, *Zdravstveni turizam u Hrvatskoj*, Knjiga izlaganja sa znanstvenog skupa održanog 7.-9. rujna 2001. u Velom Lošinj, ur. Goran IVANIŠEVIĆ, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2001., 47-56.
10. Eduard KUŠEN, *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb, 2002.
11. Eduard KUŠEN, „Zdravstveni turizam“, *Turizam*, vol. 50, br. 2/2002., 177-190.
12. Eduard KUŠEN i sur., „Znanstveno-stručna podloga za izradu propisa o zdravstvenom turizmu“, Ministarstvo turizma RH, Zagreb, 2003.
13. Eduard KUŠEN, „Zdravstveni turizam“, *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, ur. Sanda ČORAK i Vesna MIKAČIĆ, Institut za turizam, Zagreb, 2006., 215-238.
14. Eduard KUŠEN, „Sustav turističkih atrakcija“, *Turizam*, vol. 58, br. 4/2010., str. 443-458.
15. Eduard KUŠEN, „Positioning medical tourism in the broader framework of health tourism“, *Tourism*, Vol. 59 N° 1, 2011, 95-99.
16. Eduard KUŠEN „Recenzija Nacrta strategije razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.“, interni dokument, Institut za turizam, Zagreb, 2015.
17. Eduard KUŠEN i Zoran KLARIĆ, „Resursna osnova zdravstvenog turizma“, *Opatija promotor zdravstvenog turizma*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 13.-15. studenoga 1996. u Opatiji, Hotelijerski fakultet, ur. Igor ROŽANIĆ, Opatija, 1996., 233-244.
18. Eduard KUŠEN i Nina KUŠEN TOMLJANOVIĆ, „Aquae Iasae na razmeđu zdravstvenog i kulturnog turizma“, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, gl. urednik Stjepan Damjanović, br. 26., Zagreb - Varaždin, 2015., str. 73-92.
19. Peter LAKOTA, „Izvedbeni projekt skijaških staza na Ivančici“, RO Coning – Varaždin, Varaždin, 1985.
20. „Let iznad vremena – na crti epoha Varaždinske županije“, ur. Milan SIVAČKI, Varaždinska županija, Varaždin, 2013.
21. „Leteci vremeplov – identitetske osnove u krojenju brenda Varaždinske županije“, ur. Elizabeta DOLENEC i Iva JANEŽIĆ, Varaždinska županija i TZ Varaždinske županije, Varaždin, 2013.

22. Robert Christie MILL i Alastair M. MORRISON, *The tourism system*, Prentice Hall, New Jersey, 1985.
23. Nacrt strategije razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025., Institut za turizam, Zagreb, 2015.
24. Nada PLEŠKO i sur., „Bioklimatske pretpostavke zdravstvenog turizma“, *Zdravstveni turizam u Hrvatskoj*, Knjiga izlaganja sa znanstvenog skupa održanog 7.-9. rujna 2001. u Velom Lošinj, ur. Goran IVANIŠEVIĆ, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, Zagreb, 2001., 21-32.
25. „Prostorni plan područja posebne namjene Ivančica, Vršno područje“, GIK Zagorje, OOUR Projektni biro - Varaždin, Općina Ivanec, Varaždin, 1984.
26. „Provedbeni urbanistički plan Ivančice, Vršno područje“, RO Coning - Varaždin, Općina Ivanec, Varaždin, 1985.
27. „Begriffsbestimmungen – Qualitätsstandards für die Prädikatisierung von Kurorten, Erholungsorten und Heilbrunnen“, 11. Auflage, Deutscher Bäderverband e.V., Deutscher Fremdenverkehrsverband e.V., Bonn, 1998.“
28. Pravilnik o proglašenju turističkih mjesta iz 1936. godine, Turizam, Zagreb, 1986., 34 (10):293.
29. Berislav SKUPNJAK, „Izgleđnost razvitka i konceptualno-organizacijski okvir zdravstvenog turizma u nas“, *Opatija promotor zdravstvenog turizma*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 13. -15. studenoga 1996. u Opatiji, Hotelijerski fakultet, ur. Igor ROŽANIĆ, Opatija, 1986. 321-334.
30. „Strategija razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.“, Institut za turizam, Zagreb, 2015.
31. „Strateški marketinški plan turizma Varaždinske županije“, Institut za turizam, Zagreb, 1997.
32. Antun ŠIMUNIĆ, „Utjecaj geološke građe na pojavu geotermalnih i mineralnih voda na području Republike Hrvatske“, *Geotermalne i mineralne vode Republike Hrvatske*, Hrvatski geološki institut, Zavod za geologiju, ur. Antun ŠIMUNIĆ, Zagreb, 2008., 213.
33. Tourism policy and international tourism in OECD member countries, OECD, Paris, 1992., 194.
34. Fedor WENZLER i Eduard KUŠEN, „Programska studija prostornog rješenja centralnog područja Ivančice“, Općina Ivanec, Zagreb, 1983.

SAŽETAK

VARAŽDINSKE TOPLICE, UPORIŠTE RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

U strateškim dokumentima o razvoju turizma Varaždinske županije već od 1997. godine *odmor i oporavak* te korištenje *sumporne termo-mineralne vode* tematski zauzimaju visoko drugo mjesto, odmah iza kulturnog turizma. Osjetljivu temu *zdravstvenog turizma* od 1994. godine artikulirao je Odbor za zdravstveni turizam i prirodne ljekovite činitelje Akademije medicinskih znanosti Hrvatske. Za razumijevanje biti zdravstvenog turizma skreće se pozornost na sljedeće *sastavnice opće fenomenologije turizma* kao što su: turistička destinacija, turistički resursi, turističke atrakcije (potencijalne i realne), osnovna klasifikacija turističkih motiva/aktivnosti te, na kraju, nesporazumi vezani uz riječi turisti, dnevni posjetitelji i turizam. Zdravstveni turizam predstavlja podsustav turističkog sustava, unutar kojeg se ističu njegove posebnosti vezane uz održanje i unapređenje zdravlja: vrste i razmještaj prirodnih ljekovitih činitelja u prostoru, razvoj prirodnih lječilišta i lječilišnih mjesta te pojam zdravstveno-turističke destinacije. Varaždinske Toplice su konkretan primjer vrlo kvalitetnog prirodnog ljekovitog činitelja (sumporna termo-mineralna voda) čiji je izvor Klokot postao okosnica dva milenija dugog razvoja uglednog lječilišnog mjesta, od rimskih termi do današnjeg kompleksa Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju. Propituju se mogućnosti daljnjeg razvoja zdravstvenog turizma u županiji, poglavito kroz raspoložive resurse, putem identifikacije svih prirodnih ljekovitih činitelja. Ključni prirodni ljekoviti činitelji obuhvaćaju termo-mineralne vode, sumpornu u Varaždinskim Toplicama i slanu u Lunjkovcu, na krajnjem istoku županije. I dok se sumporna termo-mineralna voda Varaždinskih Toplica koristi vrlo dugo i ima potencijale da povuče razvoj zdravstvenog turizma cijele županije, dotle za praktičnu primjenu termo-mineralne vode iz Lunjkovca treba riješiti brojne prepreke iz drugih sektora, poglavito energetike. Vršno područje Ivanšćice treći je prirodni ljekoviti činitelj, kao planina s osobitim geološkim značajkama prostora i kao prostor s planinskom ljekovitom klimom. Samo Varaždinske Toplice imaju osiguranu cjelovitu turističku pristupačnost svojim prirodnim ljekovitim činiteljima (sumporna termo-mineralna voda i ljekovito blato – peloid). Druga dva ključna prirodna ljekovita činitelja, vršno područje Ivanšćice (planinska klima) i Lunjkovec kod Ludbrega (slana termo-mineralna voda) još su zdravstveno-turistički nedostupni.

Ključne riječi: zdravstveni turizam; Varaždinska županija; Varaždinske Toplice; termo-mineralna voda.

SUMMARY

VARAŽDINSKE TOPLICE, THE BASE FOR DEVELOPMENT OF HEALTH TOURISM IN THE VARAŽDIN COUNTY

In the strategic documents for the development of tourism in Varaždin County the themes of *rest and recuperation* and the use of the *sulfur thermal mineral water* were positioned since 1997. The sensitive topic of *health tourism* has been formulated by the Committee for Health Tourism of the Croatian Academy of Medical Sciences since 1994. In order to understand the term of *health tourism*, attention is drawn to the following components of the general phenomenology of tourism, such as *tourist destination, tourism resources, tourist attractions* (potential and real), *basic classification of tourist motives/activities*, and finally, *the misunderstanding of the words tourists, daily visitors, and tourism*. Health tourism is a subsystem of the general tourism system that highlights its special features with regard to maintaining and improving health: the type and distribution of natural remedies in the area, the development of natural health resorts and sanatoriums, and the concept of the health tourism destination. Varaždinske Toplice are a concrete example of the high quality spring of natural remedies (sulfur thermal mineral water). Its thermal springs has become the backbone of the two-thousand-year-long development of this prominent health resort, from the Roman Times to modern complex of the Special Hospital for Medical Rehabilitation. The possibilities for further development of health tourism in the Varaždin County were also investigated, especially through the available resources by identifying all natural remedies. Key natural remedies include thermal mineral water, which is sulfuric in Varaždinske Toplice and salty in Lunjkovec in the far east of the county. The sulfur thermal mineral water of Varaždinske Toplice has been used for a very long time, and has the potential to support the development of health tourism throughout the county. However, for the practical application of the Lunjkovec thermal mineral water, several obstacles from other sectors need to be solved, particularly energy. The third natural remedy is the peak area of Mt. Ivanščica, which has special geological features, as well as a mountain climate. Only Varaždinske Toplice have ensured full accessibility of its natural remedies (sulfur thermal mineral water and peloid) to tourists. The other two springs of natural remedies, the area of Mt. Ivanščica peak (mountain climate) and Lunjkovec near Ludbreg (salty thermal mineral water), are still inaccessible to health and tourism.

Key Words: Health tourism; Varaždin County; Varaždinske Toplice; thermal mineral water.